

Lublin, 8.04.2024 r.

Ks. prof. dr hab. Wiesław Przygoda
Katedra Teologii Pastoralnej
Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II
al. Raławickie 14, 20-950 Lublin
ORCID: 0000-0003-2430-719X

Recenzja rozprawy doktorskiej

diakona mgra lic. Roberta Bińkowskiego pt. *Bezpośrednie przygotowanie młodzieży do sakramentu bierzmowania w parafiach archidiecezji warszawskiej. Studium pastoralnoteologiczne* napisanej w Akademii Katolickiej w Warszawie pod kierunkiem dra hab. Grzegorza Grochowskiego, Warszawa 2024 ss. 300.

Dzieci i młodzież to grupy społeczne, które powinny być bacznie obserwowane i badane przez socjologów, psychologów społecznych, a także teologów pastoralnych oraz strategów duszpasterstwa, gdyż aktualny stan religijności młodego pokolenia w Europie decyduje o przyszłości chrześcijaństwa, w tym także Kościoła katolickiego. Powołując się na nauczanie Soboru Watykańskiego, papież Jan Paweł II młodzież nazwał nadzieją Kościoła i wezwał ją do podjęcia misji Kościoła w celu zbudowania lepszego świata.

Współcześnie na życie religijne młodzieży w Europie i w Polsce ma wpływ wiele czynników. Intuicja opierająca się na krytycznej obserwacji rzeczywistości społecznej na pierwszym miejscu każe wymienić filozofię postmodernistyczną, która kontestuje nie tylko ideę Boga, ale także istnienie prawdy obiektywnej, racjonalnego poznania oraz trwałych wartości leżących u podstaw stabilnej moralności. To wszystko bardzo destrukcyjnie wpływa na wiarę młodych ludzi, nawet jeśli tego sobie nie uświadamiają. Sekularyzacja, indywidualizacja i prywatyzacja są aktualnie wspólnymi procesami we wszystkich regionach Europy. Pomimo pewnych różnic i wyjątków badania ostatnich lat potwierdziły następujące tezy: 1) młodzi ludzie w Europie są mniej religijni niż osoby starsze; 2) młodzi ludzie są coraz mniej religijni w miarę upływu czasu.

W całej Europie, a nawet w bardzo religijnej do niedawna Polsce, mamy do czynienia z radykalną zmianą w poziomie wiary w płaszczyźnie międzygeneracyjnej. Badania przeprowadzone w 2018 roku przez Pew Research Center dowodzą, że sekularyzacja młodych Polaków przebiega najszybciej ze wszystkich krajów objętych badaniami (*Eastern and Western Europeans Differ on Importance of Religion, Views of Minorities and Key Social Issues*. 29 October 2018). Wysoki poziom deklaracji wiary w pokoleniu dziadków i rodziców spadł radykalnie w pokoleniu ba-

danych nastolatków, co potwierdzają najnowsze raporty z badań młodzieży w Polsce. Mirosława Grabowska na podstawie wyników regularnych badań postaw wiary w środowisku młodzieży w latach 1989-2021 w Polsce stwierdziła, że „najmłodsza kohorta wiekowa jakby ‘odleciała’ od reszty społeczeństwa” (M. Grabowska, *Religijność młodych Polaków*, w: *Młodzi Polacy w badaniach CBOS 1989-2021*, red. M. Grabowska, Warszawa 2021, s. 109). W 2021 roku za osobę głęboko wierzącą lub wierzącą uważało się 89% dorosłych Polaków ale tylko 54% ludzi młodych. Udział w praktykach religijnych takich jak msza święta przynajmniej raz w miesiącu zadeklarowało 56% dorosłych Polaków ale tylko 32% badanej młodzieży. Natomiast w ogóle nie uczestniczy w praktykach religijnych 20% dorosłych Polaków i aż 49% młodzieży. Zdecydowanie dobrze i raczej dobrze ocenia działalność Kościoła katolickiego 50% dorosłych Polaków ale tylko 28% młodzieży (R. Boguszewski, *Religijność młodzieży*, w: *Młodzież 2021. Raport z badań ilościowych zrealizowanych przez Fundację CBOS*, Warszawa 2022, s. 128, 131, 138). To wysokie tempo rozkładu religijności młodzieży w Polsce prawie we wszystkich jej parametrach daje dużo do myślenia i stanowi wyzwanie dla strategów misji ewangelizacyjnej Kościoła katolickiego i innych denominacji chrześcijańskich w Europie.

Sakrament bierzmowania jest niewątpliwie „znakiem i narzędziem” ożywienia wiary religijnej głównie ludzi młodych. Przynajmniej od czasu II Soboru Watykańskiego, a szczególnie odnowienia obrzędów sakramentu bierzmowania, jakie miało miejsce za pontyfikatu papieża św. Pawła VI w 1971 roku, trwa dyskusja na temat: jak skutecznie przygotować młodzież przystępującą do tego sakramentu, aby jego owoce przynosiły rzeczywiste wzmocnienie wiary w życiu młodych chrześcijan. Pomimo wielu nowych dokumentów Kościoła powszechnego i Kościoła w Polsce, a także licznych publikacji polskich pastoralistów i katechetów, jakie ukazały się w ostatnim półwieczu, temat wydaje się nadal aktualny i wymagający wciąż nowego namysłu i bardziej adekwatnych do współczesnych wyzwań kulturowych propozycji pastoralnych.

Rewolucja kulturowa, z jaką mamy do czynienia w krajach cywilizacji zachodniej w pierwszych dekadach XXI wieku, prowadzi wielu młodych ludzi do pustki aksjologicznej, samotności, niekiedy do myśli a nawet prób samobójczych. To pokolenie nie musi być jednak pokoleniem straconym dla Boga. Wydaje się, że współczesne pokolenie młodzieży już powoli odczuwa głód Boga i niebawem zacznie się szerzej otwierać na Jego propozycje. Trzeba jednak temu pokoleniu „otworzyć oczy” na świat wartości nieprzemijających, które również życiu doczesnemu nadają głębszy sens. To niecierpiące zwłoki zadanie chrześcijańskich rodziców, wychowawców, nauczycieli, katechetów i duszpasterzy parafialnych nabiera charakteru konkretnego wyzwania w kontekście przygotowania kandydatów do przyjęcia sakramentu bierzmowania. Sakrament ten jest szansą dla młodzieży, ale zarazem dużym wyzwaniem dla wspólnoty Kościoła, która potrzebuje aktualnych wskazań i pomocy pastoralnych mających na celu efektywne przygotowanie młodzieży do przyjęcia ostatniego sakramentu wtajemniczenia chrześcijańskiego, co w konsekwencji powinno przełożyć się również na dojrzałe życie chrześcijańskie. W to zapotrzebowanie wpisuje się przygotowana na seminarium z teologii pastoralnej pod kierunkiem dra hab. Grzegorza Grochowskiego rozprawa doktorska mgra lic. Roberta Bińkowskiego prezentująca całościowo bezpośrednie przygotowanie młodzieży do sakramentu bierzmowania w parafiach archidiecezji warszawskiej.

1. Problematyka i struktura rozprawy

Rozprawa doktorska mgra R. Bińkowskiego obejmuje wywód liczący 300 stron, w tym 12 stron bibliografii załącznikowej, 5 stron wykazu tabel i wykresów oraz 14 stron załączników. Na tekst rozprawy składają się strona tytułowa, spis treści, wykaz skrótów, wstęp, cztery rozdziały oraz zakończenie. We wstępie rozprawy (s. 11-16) Autor uzasadnił wybór tematu, nakreślił jego tło, wskazał na jego aktualność i zasadność oraz scharakteryzował aktualny stan badań w interesującej go dziedzinie. Ponadto przedstawił podjęty do rozwiązania problem naukowy, opisał także bazę źródłową, zastosowane metody i strukturę rozprawy.

Po koniecznych procedurach wstępu twórca recenzowanej dysertacji przystąpił do rozwiązywania podjętego problemu. Uczynił to w czterech rozdziałach, przy czym dwa pierwsze rozdziały mają charakter kryteriologiczny i przedstawiają podstawy teologiczno-historyczne podjętej w rozprawie tematyki, rozdział trzeci zawiera wyniki analiz własnych materiałów źródłowych pozyskanych za pomocą badań sondażowych, natomiast rozdział czwarty ma charakter prakseologiczny i ukazuje wnioski i postulaty mające na celu udoskonalenie w przyszłości bezpośrednie przygotowanie młodzieży do sakramentu bierzmowania w parafiach archidiecezji warszawskiej. W ten sposób jawnym stał się zamysł twórczy Autora tej rozprawy, która została zbudowana w paradygmacie metody trzech etapów analizy teologicznopastoralnej.

W rozdziale pierwszym (s. 17-81) zostały zamieszczone rozważania teologiczne na temat sakramentu bierzmowania i jego roli w formacji chrześcijańskiej młodzieży. Po ogólnej charakterystyce sakramentu bierzmowania Autor przybliżył czytelnikowi istotne informacje na temat darów Ducha Świętego, charyzmatów ogólnych i specjalnych, owoców Ducha Świętego, doskonałości ośmiu błogosławieństw ewangelicznych i w końcu na temat poszczególnych aspektów formacji chrześcijańskiej: ludzkiej duchowej, intelektualnej i apostołskiej. Rozdział drugi (s. 82-160) zawiera prezentację historycznego rozwoju celebracji liturgii sakramentu bierzmowania i oddzielnie rozwoju form przygotowania wiernych do przyjęcia tegoż sakramentu. Ważnym zagadnieniem historycznym było uchwycenie procesu kształtowania się inicjacji chrześcijańskiej a szczególnie okresu historycznego, w którym nastąpiło oddzielenie się celebracji sakramentu bierzmowania od celebracji sakramentu chrztu świętego. W rozdziale trzecim (s. 161-230) Autor przedstawił, jak wygląda bezpośrednio przygotowanie do przyjęcia sakramentu bierzmowania w archidiecezji warszawskiej. Uczynił to, posiłkując się rezultatami własnego badania sondażowego przeprowadzonego w parafiach archidiecezji warszawskiej. Warto zauważyć, iż Autor oddzielnie przeanalizował przygotowanie młodzieży do przyjęcia sakramentu bierzmowania w czterech parafiach archidiecezji warszawskiej korzystających w duszpasterstwie z modelu formacji *Postscrima*. Rozdział czwarty (s. 231-263) zawiera zestawienie wskazań pastoralnych dotyczących bezpośredniego przygotowania młodzieży do przyjęcia sakramentu bierzmowania w parafiach archidiecezji warszawskiej. Autor wyodrębnił wnioski i postulaty dotyczące treści formacji chrześcijańskiej młodzieży kandydującej do przyjęcia sakramentu bierzmowania, następnie pomocy stosowanych w procesie przygotowania do przyjęcia tegoż sakramentu oraz organizacji tego procesu. Oddzielnie potraktował

formy i sposoby przygotowania duchowego kandydatów, a także ukazał walory zastosowania w procesie przygotowania kandydatów do bierzmowania metody formacji *Postscrima*.

W zakończeniu (s. 264-268) mgr R. Bińkowski dokonał podsumowania i oceny osiągniętych wyników analiz w poszczególnych rozdziałach. Wskazał na mocne i słabe punkty w przebiegu dotychczasowego bezpośredniego przygotowania młodzieży do przyjęcia sakramentu bierzmowania w parafiach archidiecezji warszawskiej oraz przypomniał najważniejsze postulaty dotyczące odnowy form tegoż przygotowania. Przygotowanie młodzieży do przyjęcia sakramentu bierzmowania wpisuje się w szerszy proces jej formacji chrześcijańskiej, z czym Kościół nie tylko w Polsce radzi sobie raczej średnio. Autor w związku z powyższym konstatuje w swoim zakończeniu, że problematyka formacji chrześcijańskiej młodzieży, w tym także jej przygotowania do przyjęcia sakramentu bierzmowania domaga się dalszych szczegółowych badań. Ważne jest – zdaniem Autora – nie tylko przygotowanie przed przyjęciem sakramentu bierzmowania, ale także kontynuacja formacji chrześcijańskiej młodzieży po bierzmowaniu. A zatem pole badawcze formacji chrześcijańskiej młodzieży jest wciąż otwarte, tym bardziej że bardzo niestabilny jest współczesny kontekst społeczny i kulturowy życia młodych ludzi. Toteż jakiegokolwiek programy formacyjne Kościoła katolickiego w Polsce muszą być wciąż konfrontowane z wynikami badań społecznych w środowisku młodzieży i stale aktualizowane do bieżących potrzeb religijnych młodego pokolenia Polek i Polaków.

2. Ocena merytoryczna rozprawy

Rozprawa doktorska mgra R. Bińkowskiego prezentuje dobry poziom merytoryczny. Napisanie tego dzieła wymagało niewątpliwie wielu lat żmudnej pracy badacza. Jego Autor przeprowadził gruntowną kwerendę, gromadząc znaczną bazę źródłową oraz literaturę przedmiotu i pomocniczą. Na szczególne podkreślenie zasługuje fakt, że obok zgromadzenia zestawu dokumentów Kościoła powszechnego i Kościoła w Polsce, stanowiących stały fundament rozwijania refleksji teologicznej, Autor recenzowanej dysertacji zebrał w swojej rozprawie pewien zasób materiałów wytworzonych samodzielnie za pomocą narzędzia badawczego, jakim był sondaż diagnostyczny. Wyniki pozyskanych informacji od proboszczów, wikariuszy lub katechetów zajmujących się przygotowaniem młodzieży do przyjęcia sakramentu bierzmowania w parafiach archidiecezji warszawskiej zostały zaprezentowane w 12 tabelach i 28 wykresach. Zgromadzony materiał badawczy został przez Doktoranta usystematyzowany i przeanalizowany, do czego przyczyniły się wiedza zdobyta w czasie specjalistycznych studiów doktoranckich z zakresu teologii pastoralnej w Akademii Katolickiej w Warszawie, ale także umiejętności naukowo-praktyczne, które zazwyczaj wynosi się z uczestnictwa w seminarium doktoranckim swego promotora.

Recenzowana rozprawa jest interesującym opracowaniem nie tylko dla specjalistów zajmujących się profesjonalnie uprawianiem teologii pastoralnej, ale przede wszystkim dla szeroko rozumianego podmiotu działalności zbawczej w archidiecezji warszawskiej, a więc dla obecnych i przyszłych biskupów, kierowniczych gremiów instytucji diecezjalnych, duszpasterzy, katechetów oraz zaangażowanych

w różne formy duszpasterstwa młodzieży katolików świeckich i osób konsekrowanych. Rozprawa mgra R. Bińkowskiego stanowi solidną monografię historyczno-pastoralną na temat bezpośredniego przygotowania młodzieży do przyjęcia sakramentu bierzmowania w archidiecezji warszawskiej i dlatego każdy, komu leży na sercu odnowa i udoskonalenie dotychczasowych form organizacji tegoż przygotowania, a szczególnie wprowadzanych metod, treści i stosowanych pomocy dydaktycznych w ramach tego przygotowania w duszpasterstwie parafialnym, nie może nie skonsultować tego dzieła, zanim podejmie jakiegokolwiek decyzje dotyczące szczególnie zmian strategii tego zakresu działalności zbawczej w przyszłości.

Merytorycznym osiągnięciem Autora, a jednocześnie swoistym *novum* recenzowanej rozprawy, jest krytyczne, całościowe i wieloaspektowe ukazanie faktycznego przebiegu bezpośredniego przygotowania młodzieży do przyjęcia sakramentu bierzmowania w parafiach archidiecezji warszawskiej. Należy docenić pieczołowitość Doktoranta w zakresie przebadania historycznego procesu rozwoju rozumienia sakramentu bierzmowania oraz stosowanych form liturgicznej celebracji tegoż sakramentu. Ponadto diakon R. Bińkowski postarał się wyłuskać ze źródeł historycznych informacje na temat form przygotowania do tego sakramentu zwłaszcza w ostatnim tysiącleciu, kiedy celebracja tego sakramentu została ostatecznie oddzielona od sakramentu chrztu świętego w Kościele zachodnim. Warto również docenić walory dydaktyczne rozdziału pierwszego, w którym Autor syntetycznie uchwycił i przelał na papier w swoim wywodzie najważniejsze elementy teologii i religijnego znaczenia sakramentu bierzmowania w życiu chrześcijanina. Jeżeli uda się ten doktorat opublikować, do czego Autora szczerze zachęcam, to będzie on stanowił dobre kompendium wiedzy o istocie sakramentu bierzmowania. Walorem tego opracowania jest zwięzła forma, co może okazać się bardzo przydatne w posłudze katechetów i duszpasterzy w ramach parafialnej katechezy sakramentalnej skierowanej do młodych ludzi pragnących świadomie i owocnie przyjąć sakrament bierzmowania.

W rozprawach doktorskich z zakresu teologii pastoralnej zwraca się baczną uwagę na aktualność prezentowanych treści i ich merytoryczną przydatność w duszpasterstwie. Mgr R. Bińkowski zdecydował się uzupełnić źródła zastane wykorzystane w dysertacji o źródła samodzielnie pozyskane, czyli tzw. źródła wytwarzane. To właśnie takie źródła najczęściej gwarantują świeżość i aktualność prezentowanych w rozprawach doktorskich tez, wniosków i postulatów pastoralnych. Przyjęło się, że w teologii praktycznej różne wnioski można wyprowadzać ze źródeł zastanych, ale postulować zmianę praktycznej działalności duszpasterskiej można tylko wówczas, jeśli ową rzeczywistość działania zbawczego przebadano w sposób empiryczny. Autor tej rozprawy przeprowadził sondaż diagnostyczny w parafiach archidiecezji warszawskiej, dzięki któremu mógł odpowiedzialnie przedstawić, nie tylko jak faktycznie przebiega proces przygotowania młodzieży do przyjęcia sakramentu bierzmowania w parafiach archidiecezji warszawskiej, ale także postawić postulaty udoskonalenia form tegoż przygotowania w przyszłości. Oczywiście należy zauważyć ograniczenia przeprowadzonego sondażu, dzięki któremu pozyskano dosyć ogólne informacje tylko z 75 parafii archidiecezji warszawskiej, co stanowi 35,4% ogółu badanych parafii. Drugim ograniczeniem był zakres badanej rzeczywistości, w której dominowały zewnętrzne aspekty organizacji bezpośredniego przygotowania do przyjęcia przez młodzież sakramentu bierzmowania. Niewątpliwie,

gdyby pozyskano opinie na temat tego przygotowania od samych kandydatów lub jego absolwentów, informacje byłyby o wiele bogatsze. Rozumiem jednak, iż takie szczegółowe badania, które pokazałyby przynajmniej w jakiejś mierze skuteczność przygotowania kandydatów do przyjęcia bierzmowania, Autor tej dysertacji pozostawił innemu badaczowi.

Rozprawa doktorska diakona R. Bińkowskiego została wykonana według założonego z góry zamysłu twórczego, w którym dominuje logika i porządek. Najpierw Autor przebadął i ukazał w swojej rozprawie podstawy teologiczne i historyczny rozwój zarówno samego rozumienia sakramentu bierzmowania, jak również ściśle powiązanego z tym rozumieniem przygotowania kandydatów do jego przyjęcia. Na drugim planie doktorant zaprezentował wyniki własnych badań sondażowych, wskazując na istotne elementy przygotowania młodzieży do przyjęcia sakramentu bierzmowania w parafiach archidiecezji warszawskiej. Wprawdzie informacje są dosyć ogólne, ale zestawione są w starannie wykonanych wymienionych już wcześniej 12 tabelach i 28 wykresach graficznych. Czytelnik jest zatem w stanie zorientować się, jak w parafiach archidiecezji warszawskiej wygląda organizacja przygotowania młodzieży do przyjęcia sakramentu bierzmowania, jakie są wykorzystywane pomoce dydaktyczne, a także jakie środki pobożności są stosowane w formacji duchowej kandydatów.

Najtrudniejsze ale z punktu widzenia rozwoju teorii teologii pastoralnej najcenniejsze są wnioski i postulaty pastoralne zestawione przez mgra R. Bińkowskiego w rozdziale czwartym oraz w zakończeniu rozprawy. Autor rzeczywiście starał się pokazać, w jaki sposób można w przyszłości udoskonalić proces przygotowania młodzieży do przyjęcia sakramentu bierzmowania, ale znowu ograniczeniem stała się skromna baza danych empirycznych pozyskanych w badaniu sondażowym. Słusznie Doktorant porównał tradycyjny model przygotowania młodzieży do przyjęcia sakramentu bierzmowania z modelem wypracowanym w środowisku wspólnot Drogi Neokatechumenalnej określanym mianem *Postcresima*. Jest to model o wiele skuteczniejszy ale i wymagający dużo większego zaangażowania duszpasterzy i animatorów świeckich. Szkoda tylko, że jest stosowany w zaledwie 5 parafiach archidiecezji warszawskiej. Uważam, iż w celu ubogacenia kierunków odnowy badanej rzeczywistości pastoralnej, można było wskazać przynajmniej w zakończeniu jeszcze inne modele przygotowania kandydatów do bierzmowania nie stosowane wprawdzie w parafiach archidiecezji warszawskiej, ale wypracowane i stosowane w innych diecezjach w Polsce. Przykładowo model *Młodzi na Progu* stosowany jest z powodzeniem w kilkunastu diecezjach w południowej Polsce. Walory i skuteczność tego modelu na podstawie badań empirycznych przeprowadzonych w diecezji tarnowskiej potwierdził w swojej rozprawie doktorskiej ks. dr Tomasz Chrupek. Doktorat ten został obroniony w KUL w czerwcu 2023 roku i niestety nie został jeszcze opublikowany, ale jest dostępny w Repozytorium KUL. Podejrzewam, bo nie miałem okazji tego osobiście przebadać, że istnieją jeszcze inne interesujące modele przygotowania młodzieży do przyjęcia sakramentu bierzmowania nie tylko w Polsce, ale także innych krajach świata.

3. Ocena formalno-metodologiczna rozprawy

Diakon mgr R. Bińkowski podjął w swojej rozprawie doktorskiej ważny i niezwykle aktualny dla Kościoła w Polsce problem, który we wstępie swojej dysertacji wyraził w pytaniu: „w jaki sposób jest realizowane obecnie bezpośrednio przygotowanie młodzieży do sakramentu bierzmowania w archidiecezji warszawskiej i jakie zmiany należy wprowadzić w procesie przygotowawczym do bierzmowania, by było ono bardziej efektywne, odpowiadało tradycji Kościoła, a młodym ludziom pomagało odnajdywać w nim swoje miejsce?” (s. 13). Precyzując tak szeroko zarysowany problem, Autor postawił sześć szczegółowych pytań, mających na celu skonkretyzowanie obszaru podjętych badań. Następnie przedstawił trzy rodzaje źródeł zastanych oraz źródła wytworzone poprzez własne badania sondażowe przeprowadzone techniką kwestionariusza ankiety. Doktorant wskazał, że ankiety zostały przesłane tradycyjną pocztą i potwierdzone przez SMS, ale już nie ujawnił, kto wypełniał ankiety. W dysertacji znajduje się tylko mało precyzyjna wzmianka, że na rozesłane ankiety odpowiedziało „78 parafii” (s. 164), z czego wypełnionych ankiet było tylko 75 i te zostały wykorzystane do dalszych analiz w rozprawie. Stylistycznie razi stwierdzenie, że badanie ankietowe przeprowadzono na „przełomie grudnia 2020 roku i lipca 2021 roku” (s. 164). Przełom może obejmować tylko sąsiadujące miesiące czy lata. Natomiast w tym przypadku byłoby lepiej stwierdzić, iż badania były przeprowadzone w okresie od grudnia 2020 roku do lipca 2021 roku. Ponadto Autor potwierdza, że w 2022 roku zostały pozyskane jeszcze 4 ankiety z parafii, w których prowadzona jest formacja *Postcresima*. Zastanawia, dlaczego dopiero w następnym roku zostały te cztery ankiety pozyskane. Czyżby dopiero wtedy Autor odkrył, że w kilku parafiach archidiecezji warszawskiej jest stosowana metoda formacji *Postcresima*?

Należy stwierdzić, że ten pozyskany dzięki badaniom sondażowym materiał nie jest zbyt imponujący i na tyle ogólny, że na jego podstawie trudno ocenić aktualną efektywność przygotowania młodzieży do przyjęcia sakramentu bierzmowania, a w związku z tym jeszcze trudniej postulować zwiększenie tej efektywności w przyszłości. Oczywiście Autor pozyskał z innych źródeł – głównie źródeł zastanych – wiedzę, która upoważniła go do postawienia kilku sensownych postulatów odnowy formacji chrześcijańskiej przed przyjęciem sakramentu bierzmowania. Na podstawie analizy teologiczno-historycznej przedstawił kilka postulatów ubogacenia treści formacji chrześcijańskiej kandydatów do bierzmowania (s. 232-236). Natomiast na podstawie wyników badań sondażowych postawił trafny postulat, jakim jest wzmocnienie zaangażowania rodziców kandydatów do bierzmowania w proces ich przygotowania do przyjęcia tego sakramentu, gdyż 80% przebadanych parafii nie wypełnia należycie tego zadania (s. 251-253). Oczywiście, obecnie rodzice są bardzo zapracowani, niekiedy też funkcjonują w rozbitych małżeństwach, więc nie jest to zadanie łatwe do realizacji. Duszpasterze powinni jednak rozmawiać z rodzicami kandydatów i wspólnie poszukać odpowiedniego czasu na spotkanie lub nawet jakieś wyjazdowe rekolekcje zamknięte, gdyż dla nich samych jest to może jedna z ostatnich okazji na wzmocnienie swojej formacji chrześcijańskiej. Nie wolno też zrażać się kondycją religijną lub moralną tychże rodziców, ale absolutnie wszyst-

kich zapraszać, jak do tego zachęca nas papież Franciszek, na spotkanie i wspólne poszukiwanie optymalnej drogi zbliżenia się Boga.

Na korzyść autora przemawia jasne przedstawienie zastosowanego w dysertacji paradygmatu metodologicznego trzech etapów analizy pastoralnoteologicznej. Zastosowana metoda naukowa została krótko scharakteryzowana (s. 14-15) i prawidłowo zastosowana, co znalazło przełożenie na układ dysertacji, który nie budzi poważnych zastrzeżeń. Podział zarówno całej rozprawy, jak i rozdziałów jest przejrzysty i logiczny, dokonany według jednej zasady porządkującej. Należy stwierdzić, iż postawiony we wstępie problem został rozwiązany a założony cel osiągnięty, przy zastrzeżeniu przedstawionym już wcześniej, że nader skromnie wygląda element kairologiczny (empiryczny) w porównaniu z elementem kryteriologicznym i prakseologicznym zastosowanego schematu metodologicznego. Przy okazji zwracam uwagę Autorowi, że w przypadku referowania wyników badań empirycznych przeprowadzonych w jednej trzeciej parafii archidiecezji warszawskiej należy precyzyjnie podkreślać stale, że rzeczywistość wygląda tak lub inaczej „w przebadanych parafiach archidiecezji warszawskiej”. Nie widzę bowiem podstaw, by uogólniać wyniki badań na wszystkie parafie archidiecezji warszawskiej. Przeprowadzone badania sondażowe jedynie ilustrują sytuację bezpośredniego przygotowania młodzieży do przyjęcia sakramentu bierzmowania, ale nie są reprezentatywne dla całej archidiecezji warszawskiej.

W każdej rozprawie naukowej szczególne znaczenie przypisuje się źródłości. Doktorant zebrał znaczącą bazę źródeł zastanych w postaci dokumentów Urzędu Nauczycielskiego Kościoła i kościelnych zasobów archiwalnych, a także literaturę przedmiotu i pomocniczą. Spis bibliografii załącznikowej obejmuje 12 stron tekstu rozprawy i został podzielony prawidłowo na źródła, literaturę przedmiotu, literaturę pomocniczą i strony internetowe. Jedno zastrzeżenie dotyczy źródeł, które zazwyczaj zestawia się w układzie chronologicznym a nie alfabetycznym. Układ pierwszy pozwala bowiem wyraźniej wyeksponować rozwój doktryny Kościoła, a ponadto w analizach teologicznych data wypowiedzi Urzędu Nauczycielskiego Kościoła ma swoje znaczenie w ocenie jej aktualności. Można było ponadto pogrupować nauczanie II Soboru Watykańskiego, nauczanie papieży, dokumenty Stolicy Apostolskiej i dokumenty Kościoła w Polsce, a także archidiecezji warszawskiej. Raczej nie numeruje się w zestawach bibliograficznych poszczególnych publikacji i zbędne są także skróty niektórych dokumentów, skoro są wyjaśnione w wykazie skrótów. Przypisy w recenzowanej rozprawie zostały sporządzone według systemu przecinkowego bardzo poprawnie. Opisy są kompletne, nie budzi także zastrzeżeń forma skrócona opisów pozycji bibliograficznych powtórnie przywoływanych w przypisach. Większość przypisów stanowią odnośniki do źródeł i cytowanej literatury, niestety rzadko pojawiają się takie, w których Autor rozwija wątki uboczne albo wyjaśnia niektóre kwestie złożone, nie zakłócając wyводу głównego prowadzonego płynnie w korpusie rozprawy. Dużą wartość należy przypisać 15-stronicowemu aneksowi, w którym Doktorant ujawnił dwa narzędzia badawcze zastosowane w sondażu diagnostycznym przeprowadzonym w parafiach archidiecezji warszawskiej.

Rozprawa doktorska mgra R. Bińkowskiego została napisana dosyć poprawnym i jasnym językiem. Należy podkreślić, że Autor dobrze opanował sztukę parafrazy i uniknął nadużywania cytatów. Budował zdania proste, układając je w nie-

zbyt rozległe akapity i panując nad jasnością swego wywodu. Jeżeli w dysertacji pojawiają się czasem dłuższe cytaty, jest to w pełni uzasadnione, a cytaty te są zaznaczone wcięciem i kursywą. Oczywiście, recenzowana dysertacja zawiera niewielką ilość niezbyt poważnych błędów literowych (s. 39, 50, 56, 61, 103, 110) lub interpunkcyjnych (s. 23, 47, 49, 60, 161, 162, 163, 262). Zupełnie niezrozumiałe i prawdopodobnie zbrakowane jest zadanie: „U ludzi często miłością nazwane Bóg kocha zawsze, bez względu na okoliczności” (s. 55). Wyrażenie „czasy eschatologiczne” (s. 72) proponuję zastąpić bardziej poprawnym: „rzeczywistość eschatyczna”. Eschatologia to bowiem nauka teologiczna o tej właśnie rzeczywistości, w której czas już nie istnieje, bo nie ma przemijania, jest wieczne „teraz”. *Dekret o formacji kapłańskiej* (s. 75) w nowym wydaniu dokumentów II Soboru Watykańskiego z 2002 roku został precyzyjniej przetłumaczony na język polski jako *Dekret o formacji presbiterów* i tej wersji warto się obecnie trzymać. Stylistycznie nie brzmi dobrze sformułowanie: „Nowy Testament naucza” (s. 83). Odnośnie skrótów proponuję zrezygnować ze skrótu: „aw” lub „AW”, gdyż w rozprawie brak konsekwencji w jego stosowaniu i dużo lepiej czyta się wywód z pełną nazwą „archidiecezja warszawska”. Niespotykane jest w literaturze teologicznej stosowanie skrótu NS na oznaczenie pojęcia „Najświętszy Sakrament”. Warto z tego zrezygnować nawet zwarzywszy na szacunek, jakim darzymy Najświętszy Sakrament w Kościele katolickim. Ponadto w przypadku drukowania rozprawy, tak jak w bibliografii załącznikowej tak samo zbędne jest powtarzanie skrótów w przypisach dolnych (np. s. 75, 144, 145, 146). Wyrażenie zawarte w dwóch zdaniach: „Parafie warszawskie mają z reguły większą liczbę wiernych. Pięć parafii liczy ponad 30 tys. wiernych, a w 18 liczba ta jest większa o 20 tysięcy” (s. 162) jest stylistycznie niepoprawne i w związku z tym nieprawdziwe. Warto poprawić stylistycznie zdanie: „W tym przypadku, podobnie jak w kwestiach organizacyjnych, formacja duchowa kandydatów jest mało liczna” (s. 262). Wskazane błędy czy nieprecyzyjne wyrażenia łatwo można poprawić i przygotować rozprawę do wydania drukiem. Uważam bowiem, że mimo pewnych mankamentów i ograniczeń, ze względu na walory zawartych w niej informacji o charakterze teologicznym i historycznym o sakramencie bierzmowania oraz pewnych wskazaniach prakseologicznych dotyczących formacji młodzieży przygotowującej się do przyjęcia tego sakramentu, warta jest publikacji.

4. Problemy do dyskusji na obronie doktorskiej

Ważna i aktualna problematyka rozprawy diakona mgra R. Bińkowskiego prowokuje do kontynuacji dyskusji w celu rozwinięcia przynajmniej niektórych jej wątków. Dlatego proszę Doktoranta o ustosunkowanie się do następujących kwestii:

a) W moim przekonaniu interesujące dla zebranych uczestników tej publicznej dyskusji na rozprawą doktorską byłoby pokazanie podstaw biblijnych sakramentu bierzmowania oraz jego wartości w życiu chrześcijańskim. A zatem proszę Doktoranta o dokonanie krótkiej prezentacji tychże podstaw biblijnych oraz syntetyczne ukazanie znaczenia sakramentu bierzmowania w życiu chrześcijanina.

b) Drugie pytanie dotyczy bezpośredniego przygotowania młodzieży do owocnego przyjmowania sakramentu bierzmowania. Wśród postulatów poprawy

całego procesu przygotowania do przyjęcia tego sakramentu przez młodzież była wskazana zachęta do większego zaangażowania rodziców w tenże proces. Może Doktorant ma jakiś autorski pomysł na tą aktywizację rodziców kandydatów do bierzmowania? Proszę zatem o wskazanie kilku tropów na skuteczne zaproszenie rodziców do formacji chrześcijańskiej swoich dzieci w kontekście bezpośredniego przygotowania do przyjęcia sakramentu bierzmowania.

5. Wniosek końcowy

Rozprawa doktorska diakona mgra R. Bińkowskiego stanowi ważny przyczynek naukowy w zakresie badań podstawowych, gdyż w sposób krytyczny i usystematyzowany pokazuje kompleksowo różne aspekty bezpośredniego przygotowania młodzieży do sakramentu bierzmowania w parafiach archidiecezji warszawskiej. Przygotowana monografia po jej opublikowaniu będzie cenną pomocą dla obecnych i przyszłych biskupów, następnie strategów planujących rozwój działalności pastoralnej w środowisku młodzieży, a także katechetów, duszpasterzy i katolików świeckich zaangażowanych w bezpośrednie przygotowanie kandydatów do przyjęcia sakramentu bierzmowania w archidiecezji warszawskiej. Autor wykazał się wysokim stopniem umiejętności pracy naukowej w zakresie stawiania problemów, pozyskiwania źródeł zastanych i wytwarzanych na drodze własnych badań sondażowych, krytycznej analizy zawartości tekstów źródłowych w celu rozwiązania podjętego problemu, wyciągania uprawnionych wniosków z przedstawionych uprzednio przesłanek, stawiania adekwatnych do przebadanej empirycznie rzeczywistości postulatów pastoralnych, a także zdolnością syntezy i jasnością wywodu naukowego. Przedstawione w recenzji mankamenty nie dyskredytują znaczącego osiągnięcia Doktoranta, lecz wskazują jedynie kierunki doskonalenia jego warsztatu naukowego w przyszłości, gdyż wyczuwa się u niego znaczny potencjał rozwojowy. Recenzowana dysertacja spełnia wszystkie normy stawiane rozprawom doktorskim w prawie państwowym i kościelnym, dlatego stawiam wniosek o dopuszczenie diakona mgra Roberta Bińkowskiego do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

